

Богдан ЛАНОВИК,
к. і. н., професор
Микола ЛАЗАРОВИЧ,
к. в. н., доцент

РЕФОРМИ ЗАРАДИ ДОБРОБУТУ УРЯДУ ВІКТОРА ЮЩЕНКА: ПЕРЕДУМОВИ, ХІД, НАСЛІДКИ

В статті характеризуються «Реформи заради добробуту», які уряд Віктора Ющенка проводив протягом 2000 – квітня 2001 р. в Україні. Певна увага приділяється передумовам та наслідкам реформ. Аналізується економічна політика урядів Анатолія Кінаха та Віктора Януковича.

Завершення ХХ ст. характеризувалося в Україні значним загостренням соціально-економічної та політичної ситуації, яке стало родючим ґрунтом для зростання впливу лівих сил. Свідченням цього був їхній успіх на виборах до Верховної Ради в березні 1998 р., які відбувалися за змішаною мажоритарно-пропорційною системою. Виборці мали можливість вибирати не лише між окремими кандидатами в депутати, а й між тридцятьма політичними партіями і блоками. Необхідний чотиривідсотковий бар'єр подолали лише вісім партій і блоків: Комуністична партія (лідер – П.Симоненко) – 24,7%, Рух (В. Чорновіл) – 9,4%, виборчий блок Соціалістичної та Селянської партій «За правду, за народ, за Україну» (О. Мороз, С. Довгань) – 8,6%, Партія зелених (В. Кононов) – 5,4%, Народно-демократична партія (А. Матвієнко) – 5%, «Громада» (П. Лазаренко) – 4,7%, Прогресивна соціалістична партія (Н. Вітренко) – 4,05%, Соціал-демократична партія (об'єднана) (В. Онопенко) – 4,01%. Відповідно до поданих голосів КПУ отримала в парламенті 124 депутатських місця, Рух – 45, СПУ-СелПУ – 35, НДПУ – 23, «Громада» – 20, ПЗУ – 19, ПСПУ – 16, СДПУ(о) – 16. Решта місць дісталася безпартійним депутатам. Головою парламенту після затяжних дебатів, які тривали з 15 травня до 7 липня й увійшли в історію під назвою «спікеріада», та не без допомоги виконавчої влади було обрано консервативно налаштованого представника Селянської партії Олександра Ткаченка.

Кампанія по виборах президента України почалася у травні 1999 р. Претендентами на президентський пост було зареєстровано 15 чоловік: О. Базиліук, Н. Вітренко, М. Габер, В. Кононов, Ю. Кармазін, Ю. Костенко, Л. Кучма, Є. Марчук, О. Мороз, В. Олійник, В. Онопенко, О. Ржавський, П. Симоненко, О. Ткаченко, Г. Удовенко. Головною проблемою влади стало забезпечення виходу до другого туру виборів непопулярного в суспільстві діючого глави держави, який поступався за рейтингом іншим кандидатам із правого спектру політичних сил. Народний депутат І. Кв'ятковський з цього приводу зазначав: «Президентство Кучми, незалежно від того, чи буде його обрано вдруге, буде однією з найганебніших та найпринизливіших сторінок в історії України. Це трагічна доля непримітної людини, яку було винесено на керівництво однієї з найкрупніших молодих європейських держав, і яка навіть не наблизилася до розуміння питань, що постали перед країною в її важкий час. Безпорадність Кучми призвела до того, що країною стала керувати невелика купка «наближених», які, уміло використовуючи самозакоханість і образливість президента, і, працюючи винятково на особисте збагачення, зруйнували економіку і створили олігархічні структури, що паразитують на економіці держави і державному бюджеті. Приклад Кучми – приклад руйнування особистості. Кучма не тільки не зміг протистояти своєму оточенню, але й сам став його невід'ємною частиною» [1]. Виходячи з вищесказаного, президент Л. Кучма, користуючись практично повною інформаційною блокадою суспільства, на наявність якої неодноразово вказували іноземні спостерігачі, обрав двополюсний сценарій, що спрацював на російських виборах 1996 р.: діючий глава держави забезпечував вихід у другий тур собі і представникові комуністів, внаслідок чого гарантовано вигравав, лякаючи суспільство загрозою начебто «червоного реваншу».

За результатами голосування у другий тур виборів, який відбувався 14 листопада 1999 р., вийшли діючий президент Л. Кучма та лідер комуністів П. Симоненко. Переміг Леонід Кучма, набравши 56,25% голосів, за П. Симоненка проголосувало 37,60% виборців. Чинного президента підтримали в 15 областях України, містах Києві й Севастополі, на виборчих дільницях за кордоном, а його суперника – у 9 областях та Автономній Республіці Крим. Феномен перемоги чинного президента, за перший період правління (1994–1999) якого реальні доходи населення зменшилися у 2,5 раза, а кількість лише офіційно зареєстрованих безробітних зросла в 12 разів, передусім пояснюється тотальним використанням «адміністративного ресурсу», зокрема податкових та інших

компетентних органів для «впливу» на бізнесменів, що підтримували конкурентів Л. Кучми, застосуванням брудних виборчих технологій, масовим підкупом виборців (якщо офіційний передвиборчий фонд Л.Кучми становив 1,7 млн грн., то напівтіньовий фонд «Соціальний захист» під контролем народного депутата О. Волкова витратив, за деякими оцінками, понад 1,5 млрд дол. [10]) та психологічним тиском на них з боку підконтрольних владі ЗМІ, принципом «меншого зла» у другому турі виборів. Європейський парламент, оцінюючи президентські вибори 1999 р. в Україні, у своїй резолюції зазначив, що вони відбувалися не в демократичній обстановці, та висловив жаль з приводу того, що в державі, яка декларує верховенство права, ці принципи не набули втілення в реальній політичній практиці.

Отже, український народ, поставлений перед дилемою – комуністичне вчора чи шлях реформ, важкий і непослідовний, обрав останнє. Він ще раз видав кредит довіри Л. Кучмі, сподіваючись від нього активних та рішучих дій у розв'язанні існуючих проблем.

Після президентських виборів внаслідок своєрідного парламентського оксамитового перевороту кардинальних змін зазнала розстановка політичних сил у законодавчій гілці влади, де досі домінували представники лівих сил. 13 січня 2000 р. одинадцять фракцій Верховної Ради заявили про створення правоцентристської більшості та прагнення до конструктивної співпраці з президентом і урядом, спрямованої передусім на реформування української економіки. З 21-го січня через деструктивну політику голови парламенту О. Ткаченка вони перебралися до Українського дому на Європейську площу, де провели кілька пленарних засідань без прокомуністичної опозиції. Там 1 лютого нова парламентська більшість у складі 255 з 450 народних депутатів ухвалила низку важливих рішень. По-перше, змінила президію Верховної Ради й керівництво комітетів, які раніше очолювали представники лівих партій. Головою парламенту було обрано Івана Плюща (НДП), першим віце-спікером – В. Медведчука (СДПУ(о)), віце-спікером – С. Гавриша («Відродження регіонів»). По-друге, було змінено порядок обчислення скликань Верховної Ради, встановлений Конституцією СРСР 1936 р. і Конституцією УРСР 1937 р. Тепер рахунок скликанням почали зі складу парламенту, сформованого на перших вільних виборах 1990 р. Таким чином, 14-те скликання Верховної Ради ставало 3-м. По-третє, в Кодексі законів про працю скасовувалися неробочі дні 7 і 8 листопада, встановлені за часів УРСР «на честь свята Великої Жовтневої соціалістичної революції».

Реалізацію курсу реформ було покладено на новий Кабінет Міністрів, який з 22 грудня 1999 р. очолив колишній голова Правління Національного банку України Віктор Ющенко, керівник «нової хвилі», не пов'язаний з партійно-номенклатурним минулим. Урядова програма виходу з економічної кризи отримала назву «Реформи заради добробуту».

Після невпинного економічного занепаду протягом десяти останніх років (за даними відомого економіста А. Гальчинського, під час кризи 1990–1999 рр. обсяги ВВП скоротилися на 59,2%, промислової продукції – на 48,9%, сільськогосподарської – на 51,5% [16]) перебування В.Ющенка на посаді прем'єр-міністра України повернуло українцям віру в можливість організації стабільної економіки та на поліпшення життя, відновило довіру до нашої держави з боку Заходу, одним зі свідчень чого стало рішення Ради ЄС у жовтні 2000 р. про вилучення України з переліку країн з неринковою економікою. Його уряд починав із ситуації, коли країна стояла перед загрозою дефолту, проблемами продовольчої безпеки, енергосистема не одержувала реальних грошей, обсідали внутрішні й зовнішні борги, додавали тривоги нестабільні ціни й нестабільні гроші тощо. За рік, незважаючи на припинення притоку в державу коштів МВФ, вдалося уникнути дефолту, реструктуризувати й скоротити на 17% (на 2,1 млрд дол. США) обсяг зовнішнього державного боргу, який протягом 1993–1999 років щорічно збільшувався в середньому на 64% і на початок 2000-го становив 12,4 млрд дол. США, зберегти життєстійкість енергетичної системи і повернути назад наростаючий процес «віялових» відключень електроенергії, перейти до політики збалансованого державного бюджету, вжити комплекс заходів для зміцнення фінансової дисципліни в країні, замінити розрахунки грошовими сурогатами на розрахунки реальними грошима, утримати стабільність грошової одиниці й поліпшити збирання податків настільки (за даними ДПАУ, за підсумками 2000 р., надходження в бюджет збільшилися проти попереднього більш як на 5 млрд грн.), що це дало змогу майже на третину скоротити заборгованість із виплати зарплати (в бюджетній сфері на 52%: з 540,6 млн грн. до 262,1 млн грн.), а пенсії навіть підвищити на 10%, закріпити тенденції до економічного зростання. Якщо протягом 1992–1999 рр. розмір валового продукту країни скоротився на 60%, то протягом 2000 р. він вперше за десятиріччя виріс майже на 6%. Здійснене на ринкових засадах реформування промисловості дозволило не тільки зупинити спад виробництва, але й забезпечити його реальне зростання. За підсумками 2000 р., темп приросту про-

мислового виробництва становив 12,9%. Поліпшилася структура реалізації. Питома вага промислової продукції, реалізованої за бартером, за вісім місяців 2000 р. була майже вдвічі меншою, ніж у 1999-му (17 проти 33,5%). Позитивна тенденція до скорочення бартерних операцій мала місце в усіх галузях. Поліпшилися фінансові результати діяльності галузей промисловості. Порівняно з відповідним періодом 1999 р. сума збитків зменшилась з 575,1 до 51,6 млн грн. (збитковими залишалися машинобудування (-35,3 млн грн.) та легка промисловість (-16,3 млн)). Обсяг отриманих прибутків зріс із 131 до 4380,6 млн грн. Аналіз свідчить, що найістотнішими чинниками пожвавлення промислового розвитку в 2000 р. були: сприятлива кон'юнктура зовнішніх ринків, у результаті якої вперше в історії молодій державі експорт перевищив імпорту більш як на 700 млн дол., поглиблення процесів реформування власності та розвитку підприємництва, часткове оздоровлення фінансового стану підприємств та підвищення на цій основі інвестиційної активності. У 2000 р. Україна залучила рекордний обсяг прямих іноземних інвестицій в сумі 750 млн дол. США. Статистично значущою стала залежність між поглибленням реформ у сфері власності, розвитком підприємництва та пожвавленням виробництва. Найбільші темпи приросту виробництва було отримано саме в тих галузях, де істотно переважала недержавна власність (частка промислової продукції, яка випускалася підприємствами недержавної форми власності, зросла з 71,4% до 75,7% і досягла в чорній металургії 85,9%, кольоровій металургії – 86,2%, деревообробній і целюлозно-паперовій промисловості – 96,8%, легкій промисловості – 97,8%, харчовій промисловості – 93,7%). Певні позитивні зрушення сталися у формуванні галузевої структури виробництва через прискорений розвиток деревообробної і легкої промисловості та окремих високотехнологічних підгалузей машинобудування, однак структурні зміни ще не стали провідною ланкою поліпшення якісних показників роботи. Домінуючою пропорцією промислового виробництва залишалася і навіть мала тенденцію до збільшення і так значна частка сировинних галузей – чорної та кольорової металургії, хімічної і нафтохімічної промисловості. Їхня частка зросла на 4,4%, натомість частка продукції машинобудування зменшилася на 4,1% [11: 343–344].

Протягом 2000 р. вперше за останнє десятиріччя було призупинено спад виробництва і намітилися тенденції до зростання, передусім за рахунок приватного сектору, у сільському господарстві. При закладених у програмі уряду 1,6% зростання сільськогосподарського виробництва склало 7,6%. Позитивні зрушення сталися на тлі проведення аграрної

реформи, значною мірою ініційованої Указом Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектору економіки» від 3 грудня 1999 р. Відбулося масштабне паювання землі, щоправда, без права купівлі-продажу (6,4 млн селян одержали у власність 26,5 млн га), яке створило передумови для включення її в економічний обіг. 11,4 тис. колективних сільськогосподарських підприємств було реформовано в 14,7 тис. господарств ринкового типу. Саме вони разом із 37 тис. фермерських та 11,5 млн особистих селянських господарств, на думку уряду, «заклали інституційну основу приватного господарювання». Стимули для нарощування виробництва започаткувала лібералізація ціноутворення на сільськогосподарську продукцію. Українські банки стали більш охоче надавати кредити сільськогосподарським підприємствам. Все це привело до того, що селяни дедалі швидше позбавляються нажитих десятиріччями радянських звичок та менталітету і переходять на працю за ринковими принципами. Водночас аграрна реформа в Україні поки що не призвела до підвищення економічної ефективності аграрного виробництва. Показники продуктивності праці українських аграріїв порівняно з розвиненими країнами залишаються низькими. Так, на одного працівника АПК України припадає річна валова додана вартість – 2500 дол. США, що в 8–16 разів менше, ніж у розвинених країнах [11: 345]. Нові перспективи для ефективнішого господарювання, можливо, відкриє ухвалений Верховною Радою 25 жовтня 2001 р. Земельний кодекс, який закріпив приватну власність на землю в повному обсязі – її можна продавати, купувати, передавати у спадок.

Незважаючи на пожвавлення української економіки протягом 2000 р., вирішення більшості соціальних завдань розвитку, викладених в урядовій програмі «Реформи заради добробуту», відбувалося повільно. За окремими важливими параметрами, передусім зростанням реальних доходів населення, враховуючи інфляційні процеси в країні, змін на краще, по суті, не сталося. (Якщо взяти доларовий показник середньої зарплати в колишніх республіках СРСР, то в Україні він становив 54 дол. США, в Росії – 81 дол., у Білорусі – 74 дол., а в Таджикистані взагалі – 8,7 дол. Але ці «54 долари» за своєю суттю не можуть слугувати показником добробуту населення. Адже при тому, що курс гривні до долара в 2000 р. залишався незмінним, інфляція склала майже 26%. Тобто вартість долара в Україні протягом 2000 р. знизилась на чверть, і на 1 дол. можна придбати значно менше умовного товару, ніж у 1999 р. Щоправда, в 1999-му, як і в попередні роки, зарплата та пенсії часто не виплачувалися або виплачувалися вкрай нерегулярно) [11: 346]. В той час, коли

леову частку прибутків громадян, як і раніше, поглинали витрати на харчування, житло, послуги житлово-комунального господарства, – на одяг, товари культурно-побутового призначення, медичне обслуговування доводилося заощаджувати здебільшого за рахунок кількості й якості продовольства, відпочинку тощо. Серед недоліків діяльності уряду В. Ющенка у 2000 р. можна назвати й те, що йому не вдалося створити безпечні й стабільні умови для національного капіталу, добитися значного зниження податків, навести необхідний порядок у державному секторі економіки тощо. Однак згадані проблеми нагромаджувалися роками і їх вирішення потребує тривалого часу, оскільки Україна втратила свій шанс швидкого ефективного реформування ще в першій половині 90-х років, правильно обраних економічних орієнтирів та політичної волі.

За образним порівнянням одного з відомих в Україні аналітиків, українська економіка схожа на автомобіль, двигун якого протікає в кількох місцях. Уряд Ющенка лише «заліпив» найбільші «дірки», й економічний автомобіль рушив з місця. Свідченням правильності обраного ним курсу, закладеного в урядовій програмі «Реформи заради добробуту», стало нарощування темпів економічного зростання в січні–квітні 2001 р. порівняно з аналогічним періодом попереднього. Так, за 4 місяці приріст реального ВВП становив 8,5% (у квітні зростання сягнуло майже 11%), продукції сільського господарства – 6%, промислового виробництва – 18,4%. Цей показник був одним з найкращих в Європі. Зростання промислового виробництва в Україні в першому кварталі 2001 р. було зафіксовано в усіх без винятку галузях, при цьому найбільш істотне – у галузях, орієнтованих на кінцевого споживача, що свідчило про позитивні зміни в структурі економіки. Зокрема, у деревообробній промисловості зростання досягло 28,6% порівняно з аналогічним періодом 2000 р., у легкій – 27,4%, целюлозно-паперовій – 26,6%, харчовій – 22,7%. Рекордно високі темпи збільшення виробництва були зафіксовані в першому кварталі в машинобудуванні – 22,6%. Попри деяке погіршення світової кон'юнктури, навіть у металургії обсяг виробництва в січні–березні зріс на 20,8%. Загальний обсяг зовнішньої торгівлі товарами в першому кварталі 2001 р. збільшився порівняно з відповідним періодом минулого на 6,4% – до 7 359,4 млн дол., у тому числі експорт збільшився на 20,9%, склавши 3 799,3 млн дол. (зокрема, збільшився експорт машинного обладнання, швейних виробів і сільськогосподарської продукції), а імпорт скоротився на 5,8% до 3 560,1 млн дол. При цьому позитивне сальдо зовнішньої торгівлі товарами склало 239,2 млн дол. (за січень–березень 2000 р. негативне сальдо становило 636,4 млн дол.). Протягом січня –

квітня 2001 р. в Україні зберігалася стабільність на валютному ринку, знижувалося коливання курсу гривні, збільшився рівень золотовалютних резервів Національного банку, надходження в держбюджет зросли на 14,2%, а обсяги кредитування реального сектору української економіки – на 13% порівняно з аналогічним періодом попереднього року. Рівень інфляції за цей час склав 4,3% (в т. ч. у квітні 1,5%), замість прогнозованих 7,8%, індекс споживчих цін становив усього 2,6%, що втричі менше за відповідний показник 2000 р. Офіційний рівень безробіття в квітні знизився на 0,1% – до 4,1%. Реальні доходи громадян за перший квартал 2001 р. виросли на 7,5%. Такому зростанню сприяло підвищення з 1 березня рівня зарплати працівникам окремих галузей бюджетної сфери в середньому на 25%, збільшення пенсій з 1 лютого, а також погашення заборгованості з виплати зарплат (за даними на 10 квітня, заборгованість із зарплати в бюджетній сфері з початку року скоротилась на 60,7%: з 262,1 млн грн. до 103,4 млн грн.). До кінця 2001 р. планувалося також підвищення заробітної платні бюджетникам на 25–30%, а педагогам – на 50% [11: 346–348].

На тлі ефективної діяльності уряду В. Ющенка повною несподіванкою стало рішення Верховної Ради України про його відставку. Власне, результати урядової роботи ініціаторів відставки цікавили найменше. Тому нагадування Кабінету Міністрів про виплату ним протягом року 6-мільярдної заборгованості з виплати зарплат і пенсій, нарощування темпів економічного зростання тощо почуті не були. Причини відставки крилися у тому, що своєю політикою В. Ющенко викликав незадоволення комуністів та олігархів, які, по суті, об'єдналися у нову парламентську більшість. Щойно розбагатілі побоювалися втратити свої прибутки, їх непокоїла боротьба прем'єр-міністра проти корупції та тіньової економіки, бо сформована система давала їм можливість зосереджувати і нагромаджувати капітал не стільки за рахунок організації ефективного виробництва, скільки за рахунок нечесної приватизації і несплати коштів у бюджет. Тому, коли навівіши елементарний порядок в економіці, уряд Ющенка спробував зламати цю систему, ввести рівні правила гри на ринку для всіх, почав призупиняти процеси нечесної приватизації, змусив розраховуватися, зокрема на енергоринку, грошима (згідно зі статистикою торгового дому «Газ України», українські споживачі у 2000 р. оплатили 76,7% поставленого газу, що вдвічі вище за показник 1999 р. – 37,5%). На ринку ж електроенергії відсоток бартерних угод скоротився з 57% від загального обсягу в 1999 р. до 4% у 2000 р., у результаті чого надходження «живих грошей» зросло в 5,1 раза) [11: 348–349], відмінив

адресні пільги більш ніж двомстам фірмам, він наразився на відчайдушний опір олігархів. Комуністів так само не влаштовувало оздоровлення країни, оскільки з поліпшенням умов життя народу їхні шанси перемогти на виборах істотно знижувалися. У результаті, ідеологічно несумісні за своєю природою політичні сили: комуністи та промислові й фінансові магнати – колишні червоні директори, партійні та комсомольські функціонери, які в хаосі пострадянських змін прибрали до рук ласі шматки державної власності, об'єдналися навколо одної мети – відправити у відставку уряд В. Ющенка. Це вкрай нерозважливе і незрозуміле для переважної більшості українського суспільства рішення комуно-олігархічних сил, санкціоноване президентом, який був невдоволений перекриванням каналів збагачення сім'ї та найближчого оточення, а тому, за словами народного депутата О. Волкова, «вимагав відставки Ющенка дуже жорстко, часом навіть нецензурно» [14], було прийнято на сесії Верховної Ради України 26 квітня 2001 р.

Проте, як виявилось, перемога над урядом Ющенка стала для комуністів та олігархів пірровою. Покидаючи Кабінет Міністрів, Віктор Ющенко звернувся до журналістів зі словами: «Я йду, щоб повернутися!» Фактично з цієї миті він за підтримки своїх соратників почав боротьбу за президентську посаду.

Незважаючи на відставку уряду В. Ющенка, здійснені ним економічні реформи дали можливість новому Кабінету Міністрів, який з 29 травня 2001 р. очолив керівник Української спілки промисловців і підприємців, народний депутат України Анатолій Кінах, продовжити курс на зростання вітчизняної економіки. Зокрема, у 2001 р. зростання ВВП в Україні становило понад 9%, обсяг промислового виробництва – 14,2%, рівень інфляції скоротився до 6,1%. За перше півріччя 2002 р. реальна заробітна плата в Україні зросла на 17%, рівень роздрібного товарообігу – на 16, а середня заробітна плата вперше за всі роки незалежності перевищила офіційний прожитковий мінімум, досягнувши 377 грн. [2]. У 2001 р. в Україні зібрали 39,7 млн т зернових – у півтора раза більше, ніж 2000-го; у 2002 р. – понад 37 млн т зерна.

Проте, на думку експертів [7], уряд А. Кінаха не зумів ефективно використати здобутки свого попередника В. Ющенка і зберегти динаміку позитивних економічних змін. Як наслідок, уже наприкінці 2001 р. майже на 15% сповільнилися темпи зростання реальних доходів населення, практично зупинилося зростання виробництва товарів народного споживання, промислової продукції та продукції АПК. За перші шість місяців 2002 р. порівняно з тим самим періодом минуло-

го року зменшилося виробництво 66 із 150 найважливіших видів промислової продукції, знизилися темпи зростання ВВП (за шість місяців 2002 р. реальний ВВП зріс на 4,3%, тоді як за такий же період минулого року – на 9,4% [17]) та скоротилися обсяги експортно-імпортних операцій. Значно скоротилася виплата боргів перед населенням. Якщо у 2000 р. домоглися профіциту бюджету, коли прибутки перевищили витрати, то наступний 2001-й закінчили з дефіцитом. Наповнення казни за сім місяців 2002 р. становило лише 44,4% запланованого. Держава знову вдалася до бартерних операцій: президент підписав Закон про зміни до Закону «Про оплату праці», за яким до 50% заробітку дозволено виплачувати натурою [17]. Прогресуючими темпами погіршувався фінансовий стан підприємств, зростання їх збитковості (збитковими були 52% всіх суб'єктів господарювання), істотно поглиблювалася платіжна криза. Якщо впродовж 2000–2001 рр. дещо зменшилася кредиторська заборгованість, то 2002 р. вона зросла до 299 млрд. грн., що майже на третину перевищує річний обсяг ВВП. Більш як учетверо вповільнилися темпи зростання інвестицій [3]. Безробіття уряд фіксував на рівні 4%, Міжнародна організація праці – 11,7%, а аналітики Центру Разумкова з урахуванням його прихованих форм – 30–35% [5]. Не дивно, що за рівнем щорічних доходів на душу населення – 379 євро – Україна, за даними ООН, опустилася на передостаннє місце в Європі, випереджаючи тільки Молдову [2]. Критичну ситуацію у соціальній сфері змушений був визнати навіть президент Л.Кучма, який у посланні до Верховної Ради за 2002 р. констатував, що рівень життя 83,2% населення України нижчий за прожитковий мінімум [6]. Понад 27% українців, за даними Міністерства праці й соціальної політики України, проживали за межею бідності (за даними голови Комітету ВР у справах пенсіонерів, ветеранів та інвалідів П. Цибенка – 81%) [4]. Як наслідок, на 1 липня 2002 р. понад 7 млн громадян України – майже третина працездатного населення – перебували за кордоном на заробітках або в пошуках праці [8]. Становище наших співвітчизників за кордоном ускладнюється тим, що більшість їх перебуває там у статусі нелегальних мігрантів, які є найбільш дискримінованою та незахищеною категорією іноземців і права яких порушуються найбрутальнішим чином.

Загалом, урядування А. Кінаха мало технічний характер. «Цей уряд, – зазначає доктор економічних наук О. Плотніков, – ніяк не можна звинуватити в спробах прийняття рішень, які б гальмували економічне зростання, так само, як і рішень, спрямованих на його стиму-

лювання. Певною мірою підвищений і «перехідний» стан невизначеності зі створенням і прийняттям програми уряду, небажання конфліктувати з економічними і політичними силами в країні і деякі інші чинники призвели до достатнього самоусунення цього уряду від проблем економічного зростання» [15]. 16 листопада 2002 р. уряд А. Кінаха було відправлено у відставку. Новим, десятим за роки незалежності прем'єр-міністром 21 листопада став голова Донецької облдержадміністрації Віктор Янукович. Його Кабінет за формальними ознаками виявився першим у новітній історії України коаліційним урядом, сформованим із представників парламентської більшості.

Після вповільнення в період прем'єрства А. Кінаха зростання економіки протягом 2003–2004 рр. істотно прискорилося. Зокрема, приріст ВВП у 2003-му (9,4%) та 2004 (12,7%) роках перевищив середню величину за всі попередні роки незалежності. Обсяги промислового виробництва зросли відповідно на 16 і 13%. Частка прибуткових підприємств, яка у 2002 р. становила 61%, збільшилася до 65%. 2004 року одержано рекордний врожай зернових – 45 млн т, що у 2,2 рази більше показника 2003 р., та на 16% – показника 2002 р. Заборгованість із зарплати скоротилася у 2,5 рази, а в бюджетній сфері – повністю погашена [18]. Середня заробітна плата протягом двох років роботи уряду В. Януковича підвищилася на 42%, а мінімальна – на 44% [12]. Правда, це середньостатистичне зростання населення не відчуло, оскільки ціни на товари, які складають основу споживчого кошика – основні продукти харчування і паливо, зростали втричі більшими темпами ніж реальні заробітки (див. табл. 1 [13]). До того ж, незважаючи на зростання коштів від приватизації державного майна на загальну суму 9,2 млрд грн., що більше, ніж за часів трьох попередніх урядів (Кінаха, Ющенка, Пустовойтенка) разом узятих, державний борг України за дворічне урядування В. Януковича збільшився на 20 млрд грн. [12; 13].

Отже, незважаючи на величезний потенціал української економіки, наявність значного середнього класу, одного з найосвіченішого на пострадянському просторі населення, а також на те, що у 2000 р. Україна подолати тривалу економічну кризу і за 2000–2004 рр. більше ніж на третину підвищила свій ВВП, істотного покращення життєвого рівня населення не сталося. Головними розпорядниками суспільних і природних ресурсів, за словами Віктора Ющенка [9], стали олігархи і кланова номенклатура. Суспільство нагально потребувало кардинальних змін...

Таблиця 1

Категорія	грудень 2002 р.	листопад 2004 р.	зміна, %
М'ясо (свинина), 1 кг	12 грн.	28 грн.	+133%
М'ясо (телятина), 1 кг	10 грн.	25 грн.	+150%
Сало, 1 кг	7 грн.	18 грн.	+157%
Ковбаса любительська, 1 кг	7 грн.	14 грн.	+100%
Ковбаса краківська, 1 кг	10 грн.	21 грн.	+110%
Яйця курячі, 10 шт.	2,5 грн.	4,5 грн.	+80%
Молоко (сер. жир.), 1 л	1 грн.	1,80 грн.	+80%
Олія, 1 л	4 грн.	7 грн.	+75%
Бензин А-95, 1 л	1,70 грн.	3,05 грн.	+80%
Дизельне паливо, 1 л	1,25 грн.	2,80 грн.	+124%
Мінімальна зарплата	165 грн.	237 грн.	+44%
Середня зарплата в Україні	443 грн.	630 грн.	+42%
Державний борг України	62 млрд грн.	82 млрд грн.	+32%

Література

1. Білоусова І., Ратаєв Є. «Жити стало краще, жити стало веселіше...» // Грані. – 2001. – 12–18 бер.
2. Вільне життя. – 2002. – 15 серп.
3. Гальчинський А. Адмінресурсу може й не вистачити // Дзеркало тижня. – 2002. – 7 груд.
4. Голос України. – 2002. – 18 вер.; Експрес. – 2002. – 5–12 вер.
5. Гриценко А. Усе найкраще, як і раніше, попереду? // Дзеркало тижня. – 2002. – 24 серп.
6. Дем'янчук І. Прокинувшись зрання – читаймо послання... // Свобода. – 2002. – 9–16 лип.
7. Експрес. – 2002. – 22–29 серп.; Голос України. – 2002. – 19 лип.
8. Експрес. – 2002. – 5–12 вер.
9. Експрес. – 2003. – 3–10 квіт.
10. Кульчицький С. Визрівання помаранчевої революції // День. – 2005. – 31 бер.
11. Лановик Б., Лазарович М. Економічна історія: Курс лекцій. – 5-те вид., випр. – К.: Вікар, 2005.
12. Новак А. Рекорди уряду Януковича // Поступ. – 2004. – 15 груд.
13. Новак А. Чому я голосую проти Януковича // http://www.ostro.org/shownews_tema.php?id=418&lang=ru.

14. Олександр Волков: «На вибори треба йти трьома колонами» // *Експрес*. – 2005. – 31 бер. – 7 квіт.
15. Плотніков О. Уряд, який надихає оптимізмом // <http://regions.org.ua/?do=&cat=actually&id=4887&page=2>.
16. Президент нарешті розказав, як нам жити // *Експрес*. – 2002. – 6–13 черв.
17. *Свобода*. – 2002. – 10–17 вер.
18. Складові відродження національної економіки // *Урядовий кур'єр*. – 2004. – 23 лист.

